

ANNA ΙΟΡΔΑΝΙΔΟΥ

Η ΚΟΙΝΗ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΕ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΛΕΞΙΚΑ ΚΑΙ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ

Εισαγωγικοί ορισμοί

- Η τυποποιημένη (standard) γλώσσα αποτελεί τη νομιμοποιημένη από το κράτος ποικιλία, η οποία αναγκαστικά βασίζεται στη διάκριση standard – μη standard (σε γεωγραφικό και σε κοινωνικό επίπεδο).
- Η τυποποιημένη γλώσσα (*κοινή νεοελληνική για τα ελληνικά δεδομένα*) κωδικοποιείται και αποκρυσταλλώνεται μέσω γραμματικών και λεξικών και διαδίδεται από φορείς όπως η εκπαίδευση και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Στενά συνδεδεμένη με αυτή, αλλά όχι ταυτισμένη, είναι η νόρμα, δηλαδή η χρήση της γλώσσας που προβάλλεται ως ορθή και επιπλέον περιβάλλεται με κύρος, ανάλογα με το αισθητικό και κοινωνικοπολιτιστικό ιδεώδες της κοινωνικής ομάδας που κατέχει κύρος και εξουσία.

Η ελληνική περίπτωση

- Στην Ελλάδα η κατάσταση περιπλέκεται λόγω του διγλωσσικού παρελθόντος. Η κοινή νεοελληνική που διδάσκεται στο σχολείο, μετά την καθιέρωση (1976) της δημοτικής ως επίσημης γλώσσας του νεοελληνικού κράτους, είναι η περιγραφόμενη στη γραμματική του Τριανταφυλλίδη δημοτική γλώσσα της εποχής του (1940). Η αναπροσαρμογή της Μικρής Γραμματικής (για σχολική χρήση) είναι γνωστό ότι ελάχιστα άλλαξε το αρχικό κείμενο, ενώ διακρίνεται γενικά για το ρυθμιστικό της χαρακτήρα, σε αντίθεση με τις περιγραφικές διαθέσεις της Μεγάλης Γραμματικής.
- Επομένως, η σχολική γραμματική παρουσιάζει το μειονέκτημα ότι δεν πηγάζει από μια συγχρονική και στηριγμένη σε σώματα κειμένων

μελέτη της γλωσσικής πραγματικότητας και ότι προβάλλει ορισμένες επιλογές εις βάρος άλλων αντί να περιγράφει λειτουργικά διαφοροποιημένες χρήσεις. Αν η στάση αυτή είναι απολύτως κατανοητή στο πλαίσιο της πολεμικής διγλωσσίας της εποχής του Τριανταφυλλίδη, δε θα μπορούσε να είναι κατανοητή σήμερα. Έχει ιδιαίτερο ενδιαφέρον λοιπόν να εξετάσουμε συγκεκριμένα παραδείγματα μορφολογικής και συντακτικής ποικιλίας στα πλέον διαδεδομένα σύγχρονα λεξικά (Μείζον, Κριαρά, Μπαμπινιώτη και Α.Π.Θ., βλ. Βιβλιογραφία) και στις σύγχρονες γλωσσολογικές γραμματικές Κλαίρη – Μπαμπινιώτη και Holton – Mackridge – Φιλιππάκη (βλ. Βιβλιογραφία). Παράλληλα, παραθέτουμε παρατηρήσεις από εξέταση λεκτικών τύπων σε δημοσιογραφικά και επιστημονικά κείμενα (περίπου 100.000.000 εμφανίσεις) από το Διαδίκτυο (περιόδου 1995-2000), τα οποία έγιναν αντικείμενο επεξεργασίας κατά τη διαδικασία κατασκευής ηλεκτρονικών εργαλείων γλωσσικής διόρθωσης και συλλαβισμού (<http://www.neurosoft.gr>).

Μελέτη παραδειγμάτων

επίθετα

- Η λόγια κλίση επιθέτων σε *-ύς, -εία, -ύ*, του τύπου *ευρύς, ευρεία, ευρύ* (γεν. *ευρέος*, πληθ. *ευρείς, ευρέων*), η οποία αγνοείται από τη σχολική γραμματική, αναφέρεται σποραδικά στα λεξικά. Στο λεξικό Κριαρά αναφέρονται ορισμένα επίθετα, όπως τα *αμβλύς, ευρύς, οξύς, ταχύς*, με την ένδειξη <λόγ.> αλλά σε άλλα, όπως *βαρύς*, αγνοείται η λόγια κλίση, ενώ σε κάποια ερμηνεύματα στο εσωτερικό του λήμματος αναφέρεται (*βαρείς φθόγγοι, αλλά παράλληλα νερό βαρύ και βαρύ ύδωρ, ενώ όπλα βαριά και όχι βαρέα*) ή δεν αναφέρεται καθόλου, βλ. *παχύ έντερο* χωρίς ένδειξη λόγιας γενικής σε *-έος*. Παρόμοια στάση ακολουθείται και στο Μείζον. Στο λεξικό Μπαμπινιώτη γενικά αναφέρεται η λόγια κλίση, με τάσεις υπερβολής, ενώ σε περιπτώσεις όπως *βαρύς* και *παχύς* αναφέρονται και οι δύο επιλογές κλίσης, αλλά δε γίνεται πάντοτε φανερό πότε χρησιμοποιείται η μία και πότε η άλλη. Στο λεξικό Α.Π.Θ. αναφέρονται επιλεκτικά κάποιοι λόγιοι σχηματισμοί, π.χ. στο επίθετο

παχύς μόνο η γενική *-έος*, αλλά στο *βαρύς* όλη η λόγια κλίση *-ύς*, *-εία*, *-ύ*. Και εδώ δε διακρίνονται σαφώς τα περιβάλλοντα χρήσης.

Στη γραμματική Holton κ.ά. αναφέρεται η λόγια κλίση με το σχόλιο ότι τα επίθετα που την ακολουθούν χρησιμοποιούνται κυρίως σε τεχνικά και επίσημα περιβάλλοντα, καθώς και σε στερεότυπες εκφράσεις, και δίνονται ορισμένα (ανεπαρκή) παραδείγματα: *αμβλεία γωνία*, *βαρέα όπλα*, *βραχέα κύματα*, *βραχεία συλλαβή*, *ευθεία (γραμμή)*, *ταχεία (αμαξοστοιχία)*. Στη γραμματική Κλαίρη – Μπαμπινιώτη δεν περιλαμβάνεται κεφάλαιο για την κλίση των επιθέτων.

- Ο λόγιος σχηματισμός θηλυκών επιθέτων σε *-ός* (*ενεργός*, *φθοροποιός*, *ρυπογόνος* κτλ.), ο οποίος αγνοείται από τη σχολική γραμματική, δημιουργεί αμηχανία στους λεξικογράφους. Στο λεξικό Κριαρά συνήθως απαντώνται αυτά τα επίθετα με την κατάληξη *-ός* και με ένδειξη <λόγ.>. Στο Μείζον αναφέρονται άλλοτε δύο επιλογές και άλλοτε μία, π.χ. *ενεργός* ή *φθοροποιός/φθοροποιά* (και πάντοτε σε παρένθεση η εκδοχή της «καθαρεύουσας»). Στο λεξικό Μπαμπινιώτη άλλοτε αναφέρονται δύο σχηματισμοί, π.χ. *ενεργός/-ή* (χωρίς υφολογικό σχολιασμό), *ζωογόνα* <λογιότ. *-ος*>, και άλλοτε μόνο ένας, π.χ. *ζωοποιός*, *ζωοτόκος*. Στο λεξικό Α.Π.Θ. βρίσκουμε συνήθως δύο επιλογές: *ζωοποιά* και <λόγ.> *ζωοποιός*, *ζωοτόκα* και <λόγ.> *ζωοτόκος*.

Στη γραμματική Holton κ.ά. υπάρχει ιδιαίτερη αναφορά σε «δικατάληκτα επίθετα σε *-ος*», με το σχόλιο ότι εμφανίζονται σε επίσημα ή λόγια περιβάλλοντα και ότι αποτελούν κατάλοιπο χρήσης της καθαρεύουσας. Τα παραδείγματα που παρατίθενται όμως (*έγγειος*, *έγκυος*, *ειδοποιός*, *βόρειος*, *νότιος*) δημιουργούν σύγχυση: τα *έγγειος* και *ειδοποιός* απαντώνται μόνο σε φράσεις (*έγγειος ιδιοκτησία/πρόσοδος*, *ειδοποιός διαφορά*), το *έγκυος* είναι ουσιαστικοποιημένο επίθετο και τα *βόρειος*, *νότιος* εμφανίζονται σπάνια, σε φράσεις όπως *Βόρειος Ήπειρος*, *Νότιος Αμερική*. Αγνοούνται οι βασικές περιπτώσεις, δηλαδή τα θηλυκά επίθετα σε *-γόνος*, *-ούχος*, *-ποιός*, *-φόρος*, τα οποία φαίνεται ότι υπάγονται, σύμφωνα με τη γραμματική αυτή, στην κατηγορία κλίσης σε *-ος*, *-α*, *-ο*. Στη γραμματική Κλαίρη – Μπαμπινιώτη δεν περιλαμβάνεται κεφάλαιο για την κλίση των επιθέτων.

- Η ύπαρξη επιθέτων σε *-ων, -ονος* (π.χ. *αλλόφρων, ευγνώμων, μετριόφρων*) αγνοείται από τη σχολική γραμματική και από το λεξικό Κριαρά. Στο Μείζον αναφέρονται και οι δύο τύποι, με πρώτο το λόγιο σε *-ων*. Στο λεξικό Μπαμπινιώτη δεν αναφέρεται η κλίση σε *-όνας*. Στο λεξικό Α.Π.Θ. καταχωρίζονται ως ξεχωριστά λήμματα. Στο *αλλόφρονας* υπάρχει παραπομπή για κλίση του θηλυκού και του ουδετέρου κατά το υπόδειγμα *-ων, -ων, -ον*.

Στη γραμματική Holton κ.ά. αναφέρεται κλιτικό σχήμα *-ων/-ονας, -ον*, με την ένδειξη ότι το θηλυκό εμφανίζεται μόνο με την κατάληξη *-ων* και ότι το ουδέτερο είναι πολύ σπάνιο (εκτός από τα επίθετα *ελάσσων, μείζων*). Παραδείγματα: *γενναιόφρων, δεισιδαίμων, εθνικόφρων, ειδήμων, εμπειρογνώμων, μετριόφρων, νοήμων*. Στη γραμματική Κλαίρη-Μπαμπινιώτη δεν περιλαμβάνεται κεφάλαιο για την κλίση των επιθέτων.

Θέση του τόνου στη γενική ουσιαστικών και επιθέτων

- Η μετακίνηση του τόνου στη γενική των *προπαροξύτων αρσενικών ουσιαστικών σε -ος*, ως εναλλακτική με το σταθερό τόνο, συνιστά, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, επίδραση της λόγιας κλίσης και συνδέεται με υφολογικές επιλογές. Στη σχολική γραμματική αναφέρεται μετακινούμενος τόνος σε ουσιαστικά όπως *άγγελος, άνθρωπος*, και σταθερός τόνος σε ουσιαστικά όπως *αντίλαλος, καλόγερος*, με το σχόλιο ότι διατηρούν σταθερό τον τόνο οι «πολυσύλλαβες και λαϊκές λέξεις» και συνήθως τα κύρια και τα οικογενειακά ονόματα. Στα λεξικά Κριαρά και Μείζον δεν αναφέρονται πληροφορίες για τη θέση του τόνου (υποτίθεται ότι συνάγονται από τα παραδείγματα). Στο λεξικό Μπαμπινιώτη αναφέρεται επιλεκτικά ο τύπος της γενικής και στο λεξικό Α.Π.Θ. γίνεται παραπομπή σε κλιτικό υπόδειγμα (πίνακες). Ενδιαφέρον είναι ότι στο λεξικό Α.Π.Θ. προβλέπονται τρία υποδείγματα για τα προπαροξύτονα αρσενικά σε *-ος*: *άγγελος (αγγέλου) – αντίλαλος (αντίλαλου) – υπόκοσμος (υποκόσμου και υπόκοσμου)*. Ως προς την τρίτη αυτή κατηγορία, παρουσιάζονται διαφορές με το λεξικό Μπαμπινιώτη, που συνήθως αναφέρει μόνο τον τύπο με μετακινούμενο τόνο, π.χ. *υποκόσμου*.

Στη γραμματική Holton κ.ά. σημειώνεται ότι η διάκριση ανάμεσα στα δύο κλιτικά σχήματα δεν είναι σταθερή και απόλυτη και ότι υπεισέρχεται ο υφολογικός παράγοντας για περιπτώσεις διπλοτυπίας, όπως *σιδηροδρόμου – σιδηρόδρομου*, όπου ο σταθερός τόνος ανήκει σε χαμηλότερο (ανεπίσημο) υφολογικό επίπεδο και ο μετακινούμενος σε υψηλότερο (επίσημο). Στη γραμματική Κλαίρη – Μπαμπινιώτη η μετακίνηση του τόνου θεωρείται φαινόμενο «λεξιλογικής εξαρτήσεως», ότι έχει δηλαδή σχέση με την προέλευση και την ιστορία των λέξεων και λιγότερο με τη δομή τους (απλές/σύνθετες). Με τη λογική αυτή, ο τύπος *σιδηρόδρομου* δε θα έπρεπε να υφίσταται.

- Όσον αφορά τη μετακίνηση του τόνου στη γενική των **προπαροξύτων ουδέτερων ουσιαστικών σε -ο**, στη σχολική γραμματική αναφέρεται μετακινούμενος τόνος σε ουσιαστικά όπως *πρόσωπο*, σταθερός τόνος σε ουσιαστικά όπως *σίδηρο*. Εδώ η σχολική γραμματική παραθέτει απλώς παραδείγματα, χωρίς προσπάθεια κατηγοριοποίησης, αλλά αναφέρει επίσης και διπλοτυπία για λέξεις όπως *βούτυρο*, *γόνατο*, *πρόβατο*, *ατιμόπλοιο*, χωρίς σχολιασμό. Για τα λεξικά και τις γραμματικές ισχύουν παρόμοια με τα προπαροξύτονα σε -ος. Στο λεξικό Α.Π.Θ. προβλέπονται τρία κλιτικά υποδείγματα: *πρόσωπο (προσώπου) – σίδηρο (σίδηρου) – βούτυρο (βούτυρου/βουτύρου)*. Και πάλι, στο λεξικό Μπαμπινιώτη προτιμάται ο μετακινούμενος τόνος (*βουτύρου*). Υφολογικός σχολιασμός γίνεται μόνο στη γραμματική Holton κ.ά.
- Σχετικά με τον τόνο στη γενική των **προπαροξύτων επιθέτων σε -ος και -ο**, στη σχολική γραμματική αναφέρεται ότι διατηρούν τον τόνο σε όλες τις πτώσεις στην ίδια συλλαβή. Όταν ουσιαστικοποιούνται, κατεβάζουν τον τόνο: *του άρρωστου παιδιού / η καρδιά του αρρώστου*. Στη γραμματική Holton κ.ά. σημειώνεται ότι στη γενική πληθυντικού μπορεί να μετακινηθεί ο τόνος σε ορισμένα επίθετα προκειμένου για συνδυασμούς λέξεων, όπως *διαφόρων εποχών*. Επίσης, η μετακίνηση μπορεί να εμφανίζεται περιστασιακά «σε ένα πιο λόγιο γλωσσικό επίπεδο, πιθανόν για λόγους ευφωνίας».

Η μελέτη δημοσιογραφικών και επιστημονικών κειμένων αποκαλύπτει ευρεία χρήση της μετακίνησης του τόνου σε επίθετα,

όπως: *ανθρωπίνων, ελευθέρων, κυριοτέρων, διαφόρων, μονίμων, υπολοίπων, επιτίμου, εναερίου, εμφυλίου, τεραστίων, δημοσίων, νοτίου, ανεξαρτήτου, αντιστρόφου, αντιστοίχου, αοράτων, απείρων, αιμνήστου* κτλ. (Τα επίθετα αυτά μπορεί να εμφανίσουν μετακίνηση τόνου και στην αιτιατική πληθυντικού, π.χ. *διαφόρους, υπολοίπους*.) Επίσης, παρατηρείται η τάση μετακίνησης του τόνου σε (επιθετοποιημένες ή μη) μετοχές: *κινουμένων, απασχολουμένων, συναλλασσομένων, εισαγομένων, παρεχομένων, διαπλεκομένων* κτλ. Η ευρύτητα της χρήσης επιβάλλει να εξεταστεί η περίπτωση της υφολογικής επιλογής.

- **παροξύτονα και προπαροξύτονα θηλυκά ουσιαστικά σε -α:** τονίζονται στη λήγουσα όσα κλίνονται κατά τα *ώρα* και *θάλασσα* (*ωρών – θαλασσών*) και στην παραλήγουσα όσα κλίνονται κατά τα *ελπίδα* και *σάλπιγγα* (*ελπίδων – σαλπίγγων*). Στο λεξικό Α.Π.Θ. αναφέρονται και τα κλιτικά σχήματα *πείνα* και *πέστροφα* χωρίς γενική πληθυντικού. Σε αρκετές περιπτώσεις είναι δυσχερής η επιλογή του κατάλληλου κλιτικού σχήματος: η *ελαφίνα* έχει τύπο *ελαφίνων* στο λεξικό Α.Π.Θ. αλλά ένδειξη «χωρίς γενική πληθυντικού» στο λεξικό Μπαμπινιώτη, ενώ η *πισίνα* δεν εμφανίζει γενική πληθυντικού στο λεξικό Α.Π.Θ. αλλά έχει τύπο *πισινών* στο λεξικό Μπαμπινιώτη. Η *μαρίνα* δεν έχει γενική πληθυντικού ούτε στο ένα ούτε στο άλλο λεξικό, ενώ η *μαρμαρίνα* σχηματίζει γενική *μαρμαρινών* και στα δύο, όπως και *στερλίνα – στερλινών*. Η *ιγμοριτίδα*, *βρογχίτιδα* και τα συναφή εμφανίζονται με γενική *ιγμοριτίδων, βρογχιτίδων* στο λεξικό Α.Π.Θ. και χωρίς πληθυντικό στο λεξικό Μπαμπινιώτη. Παρόμοια, στο λεξικό Α.Π.Θ. *ηγετίδων, καλλιτεχνίδων, προστατίδων*.

ρήματα

- Οι **λόγιοι σχηματισμοί του παθητικού ενεστώτα** - *όμεθα/ούμεθα/ώμεθα* (α΄ πληθ.) και *-εσθε/είσθε/άσθε* (β΄ πληθ.), από τους οποίους μόνο το *-άσθε* (*εγγνάσθε*) αναφέρεται στη σχολική γραμματική, περιλαμβάνονται στα κλιτικά υποδείγματα της γραμματικής Holton κ.ά., ακόμα και σε ρήματα μη λόγιας

προέλευσης, π.χ. *δένεστε/(δένεσθε)/δενόσαστε*, με το σχόλιο ότι οι δύο πρώτοι τύποι προτιμώνται σε επίσημο ύφος, ενώ ο τρίτος ανήκει στον καθημερινό λόγο. Η στάση αυτή φαίνεται αστήρικτη και ασυνεπής, εφόσον για τα ρήματα σε *-ούμαι, -είσαι* δεν παρατίθενται εναλλακτικοί λόγοι σχηματισμοί στο κλιτικό υπόδειγμα αλλά σε υποσημείωση, που αφορά μερικά μόνο ρήματα σε επίσημο ύφος, π.χ. *επωφελούμεθα, επωφελείσθε*, ενώ για τα ρήματα σε *-ώμαι* αναφέρονται στο κλιτικό υπόδειγμα ισότιμα οι τύποι *-όμαστε/-ώμεθα, -άστε/-άσθε* και για τα ρήματα σε *-ούμαι, -ούσαι* εναλλακτικά *-ούμαστε (-ούμεθα)* και *-ούστε (-ούσθε)*, με την ένδειξη ότι οι τύποι στις παρενθέσεις χρησιμοποιούνται σε πολύ επίσημο ύφος. Στη γραμματική Κλαίρη-Μπαμπινιώτη παρατίθεται, με υφολογικό σχολιασμό, μόνο ο εναλλακτικός τύπος *θεωρούμεθα*, ενώ τα ρήματα σε *-ώμαι* και *-ούμαι, -ούσαι* αναφέρονται αποκλειστικά με τη λόγια κλίση (*-ώμεθα, -άσθε, -ούμεθα, -ούσθε*). Από τη μελέτη κειμένων προκύπτει ότι οι σχηματισμοί αυτοί αφορούν μόνο ορισμένα ρήματα λόγιας προέλευσης και πάντοτε επισημότητα ύφους ή ειρωνική-σκωπτική χρήση καθαρεύουσας.

- Ορισμένες **λόγιες μετοχές** ενεργητικού ενεστώτα και ενεργητικού και παθητικού αορίστου αναφέρονται στα λεξικά ως επιθετοποιημένες, π.χ. *τρέχων*, ή ουσιαστικοποιημένες, π.χ. *εκλιπών*, ή ως μέλη στερεότυπων φράσεων, π.χ. *διαφυγόν κέρδος*. Στο λεξικό Α.Π.Θ. παραπέμπονται σε ιδιαίτερα κλιτικά υποδείγματα στο πλαίσιο της κλίσης των επιθέτων (με διπλό τύπο γενικής θηλυκού, π.χ. *τρεχούσης/τρέχουσας*).

Μόνο στη γραμματική Holton κ.ά. εντάσσεται η λόγια μετοχή ενεργητικού ενεστώτα στο ρηματικό κλιτικό σύστημα, ενώ η νεοελληνική σε *-όντας* ονομάζεται «γερούνδιο». Αυτό δημιουργεί εύλογη αμηχανία, ακόμα και στους συντάκτες της γραμματικής, που αναγκάζονται να παραδεχθούν ότι λείπει από πολλά ρήματα ή είναι σπάνια και «απαντά κυρίως σε στερεότυπες εκφράσεις που χρησιμοποιούνται στο επίσημο ύφος λόγου». Σε υποσημείωση, χωρίς ένταξη σε κλιτικό υπόδειγμα, αναφέρονται κάποιες λόγιες μετοχές σε *-ας, -ασα, -αν (γράψας), -ών, -ούσα, -όν (παθών)* και *-είς, -είσα, -έν (συλληφθείς)*. Στο κεφάλαιο της ίδιας γραμματικής που αφορά τη σύνταξη, όλες οι λόγιες μετοχές που προαναφέρθηκαν θεωρούνται επιλογές «υψηλού ύφους, επισημότητας ή ειρωνείας». Ιδιαίτερα για τη μετοχή ενεργητικού ενεστώτα, αναφέρεται ότι χρησιμοποιείται ως

επίθετο, πράγμα που ακυρώνει την ένταξή της στο κλιτικό σύστημα, όπως προτείνεται στο κεφάλαιο της μορφολογίας. Στη γραμματική Κλαίρη-Μπαμπινιώτη οι μετοχές αυτές δεν εντάσσονται στο κλιτικό σύστημα – απλώς σχολιάζεται η σπάνια εμφάνιση μετοχής σε *-είς, -είσα, -έν* ως «ισοδύναμης σημασιολογικά με αναφορική πρόταση».

- Η **λόγια κλίση σε -ώ, -οίς** (*πληρώ, απαξιώ*) και **-ούμαι, -ούσαι** (*πληρούμαι, δικαιούμαι, υποχρεούμαι*), η οποία αγνοείται από τη σχολική γραμματική, αναφέρεται και στα τέσσερα λεξικά για λίγα μόνο ρήματα. Διαφορές υπάρχουν ως προς την αναγνώριση λόγιων παραλλαγών, π.χ. *καρπώνομαι/καρπούμαι*, που αναφέρονται μόνο στα λεξικά Μείζον και Μπαμπινιώτη. Στο λεξικό Μπαμπινιώτη (σχόλιο στο λ. *πληρώ*) και στη γραμματική Κλαίρη-Μπαμπινιώτη παρατίθενται, εκτός από όσα προαναφέρθηκαν, και τα ρήματα *συμποσούμαι, επικαρπούμαι, ισούμαι, εξισούμαι, πυκνούμαι*, καθώς και μεμονωμένοι τύποι *υπερυψούται, ευοδούται, ογκούται, διογκούται, λυτρούται, κενούται, οξειδούται, αφιερούται, εγκολλούται, επιδεινούνται* κτλ. Η μελέτη κειμένων δεν επιβεβαιώνει παρόμοια ευρεία χρήση – συνηθέστερη είναι η εμφάνιση μετοχών, π.χ. *συμμορφούμενος* (δεν υπάρχει αντίστοιχος τύπος *συμμορφωνόμενος*), *ανανεούμενος, αναπληρούμενος, βελτιούμενος*.
- Όσον αφορά τη **λόγια κλίση σε -ώμαι**, που εντάσσεται στη σχολική γραμματική ως σπάνιο παράδειγμα «αρχαϊκής κλίσης» (*-ώμαι, -άσαι, -άται, -όμαστε, -άστε/-άσθε, -ώνται*), αναφέρεται στο λεξικό Α.Π.Θ. για ορισμένα ρήματα και η κλίση σε **-ούμαι**: *θυροκολλώμαι/θυροκολλούμαι* αλλά μόνο *αποκολλώμαι*. Στο λεξικό Μπαμπινιώτη αναφέρεται μόνο η κλίση σε **-ώμαι**. Στη γραμματική Holton κ.ά. παρατίθενται ως εναλλακτικές καταλήξεις για το α' ενικό το **-ούμαι** (*τιμούμαι*) και για το γ' πληθ. το **-ούνται** (*τιμούνται*). Σε δημοσιογραφικά κείμενα είναι αρκετά συχνή η εμφάνιση γ' πληθ. σε **-ούνται**: *απορροφούνται, αποσιωπούνται, αποσπούνται* κτλ. (και κάποιων μετοχών του τύπου *απορροφούμενος*). Δεν υπάρχουν όμως άλλες ενδείξεις σε κείμενα για κλίση σε **-ούμαι**.
- Οι **λόγιοι τύποι του παθητικού παρατατικού** των ρημάτων σε **-ούμαι**, π.χ. *εστερείτο, εστερούντο*, οι οποίοι αγνοούνται από τη σχολική γραμματική, δεν αναφέρονται ούτε στο λεξικό Α.Π.Θ., στο

παράρτημα με τους κλιτικούς πίνακες, όπου παρατίθεται μόνο το σχήμα *-ούμουν, -ούσουν, -ούνταν, -ούμασταν, -ούσασταν, -ούνταν*. Στη γραμματική Holton κ.ά. προστίθεται ότι το γ' εν. και πληθ. είναι τα συνήθως χρησιμοποιούμενα πρόσωπα, με εναλλακτικούς τους λόγιους τύπους *-είτο, -ούντο*. Στη γραμματική Κλαίρη – Μπαμπινιώτη παρατίθεται το (ακραίο) παράδειγμα κλίσης *-ούμουν(α), ούσουν(α), -ούνταν, -ούμασταν/-ούμαστε, -ούσασταν/-ούσαστε, -ούνταν(ε)*, με τη σημείωση ότι πολλοί ομιλητές προτιμούν, ιδίως στο γραπτό λόγο, λόγιους τύπους: *εθεωρείσο, εθεωρείτο, εθεωρείσθε* κτλ. Η μελέτη κειμένων επιβεβαιώνει την εμφάνιση μόνο του γ' ενικού και πληθυντικού.

- Η **άτονη συλλαβική αύξηση**, που εμφανίζεται σε ελάχιστα ρήματα, π.χ. *επισημαίνω – επεσήμανα*, αναφέρεται με την ένδειξη <λογιότ.> στο λεξικό Μπαμπινιώτη. Στη γραμματική Holton κ.ά. συνδέεται με λόγιες καταλήξεις, π.χ. *ανεκοινώθη, συνελήφθησαν*, όπως και στη γραμματική Κλαίρη – Μπαμπινιώτη: *επετιθέμην, επιτίθεσο* κτλ. Σε δημοσιογραφικά και επιστημονικά κείμενα τη μεγαλύτερη συχνότητα εμφάνισης έχει το *επεσήμανε – σποραδικά* βρίσκουμε τύπους όπως *ανεγνώρισε, ανεκάλυψε, απεκάλυψε, απετέλεσε, απεφάσισε*.
- Τα **συμφωνικά συμπλέγματα χθ, φθ (ευθ)** στον παθητικό αόριστο ορισμένων ρημάτων, τα οποία αγνοούνται από τη σχολική γραμματική, άλλοτε εμφανίζονται στα λεξικά και άλλοτε όχι. Στο λεξικό Κριαρά αναφέρεται συχνά ο λόγιος τύπος (*εντάχθηκα, παραπέμφθηκα*), ενώ στο Μείζον άλλοτε αγνοείται (*εντάχτηκα*) και άλλοτε προτείνεται (*παραπέμφθηκα*). Στο λεξικό Μπαμπινιώτη συνήθως παρατίθεται ο τύπος με το λόγιο σύμπλεγμα – άλλοτε αναφέρεται και το *χτ, φτ* και άλλοτε όχι (χωρίς εμφανές κριτήριο): *εντάχθηκα/καθημ. εντάχτηκα, αλλά παρατάχθηκα* χωρίς εναλλακτικό τύπο. Στο λεξικό Α.Π.Θ., επίσης χωρίς εμφανές κριτήριο: *εντάχθηκα* μόνο, αλλά *παρατάχθηκα/παρατάχτηκα*. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η χρήση του συμπλέγματος **σθ** (π.χ. *να ορισθούν*), η οποία αναφέρεται μόνο στο λεξικό Μπαμπινιώτη, με την ένδειξη <λόγ.>, και όχι συστηματικά. Στη γραμματική Holton κ.ά. η επιλογή ανάμεσα στη «φωνολογία της δημοτικής» και στη «φωνολογία της καθαρεύουσας» συνδέεται τόσο με φωνο-μορφολογικά χαρακτηριστικά όσο και με λεξιλογικά-υφολογικά. Η μελέτη

δημοσιογραφικών και επιστημονικών κειμένων αναδεικνύει την πολυπλοκότητα του φαινομένου.

- Ο σχηματισμός του **παθητικού αορίστου** φέρει έντονη την επίδραση της λόγιας κλίσης. Στα λεξικά επικρατεί σύγχυση: Μείζον *επενέβην, παρενέβην, συνελήφθην, αναστάληκα* και *ανεστάλην*, Κριαρά *παρενέβην*, (το *συλλαμβάνομαι* χαρακτηρίζεται ελλειπτικό στον παθ. αόρ.), *ανεστάλη*. Στο λεξικό Μπαμπινιώτη αναφέρεται άλλοτε ένας τύπος, π.χ. *επενέβην, παρενέβην*, και άλλοτε δύο, π.χ. *αναστάληκα / <λόγ.> ανεστάλην*. Στο λεξικό Α.Π.Θ. όταν αναφέρεται ο λόγιος τύπος δίνεται μόνο το γ' πρόσ.: *επενέβη, επενέβησαν – ανεστάλη, ανεστάλησαν* (ως εναλλακτικό του *αναστάληκα*). Στη γραμματική Holton κ.ά. οι τύποι αυτοί χαρακτηρίζονται «στερεότυπα που έχουν κληρονομηθεί από την καθαρεύουσα», ενώ παραλλαγές όπως *ανεκοινώθη, προσελήφθησαν*, που διαθέτουν αντίστοιχους νεοελληνικούς σχηματισμούς *ανακοινώθηκε, προσλήφθηκαν*, αντιστοιχούν σε επιλογή ύφους.
- Η **σύνταξη λόγιας προέλευσης ρημάτων με γενική** αποτελεί αντικείμενο διαφωνίας μεταξύ των λεξικών. Αναφέρουμε παραδείγματα από τα λεξικά Μπαμπινιώτη και Α.Π.Θ.:

Απολαύει τιμών. [Μπ.] και σχόλιο για λαθεμένη χρήση του *απολαμβάνω + γενική*.

Απολαμβάνει τιμών. Απολαύει τιμών. [Α.Π.Θ.]

Διαφεύγει την προσοχή. [Μπ.] και σχόλιο για λαθεμένη χρήση με γενική.

Το γεγονός διέφυγε της προσοχής μου / την προσοχή μου. [Α.Π.Θ.]

Εκπίπτει του προεδρικού αξιώματος / από το προεδρικό αξίωμα. [Μπ.]

Εκπίπτει από... [Α.Π.Θ.]

Ελάχιστοι άνθρωποι επέζησαν του φοβερού ναυαγίου / από το φοβερό ναύαγιο. [Μπ.]

Θα επιζήσει όλων μας. [Α.Π.Θ.] (σημ.: ύστερα από κπ. άλλο)

Στις εκλογές επεκράτησε του αντιπάλου του. [Μπ.]
χωρίς αντικείμενο [Α.Π.Θ.]

Επεμελήθη της συντάξεως / του υπομνήματος. [Μπ.]
Επιμελούμαι + αιτ. [Α.Π.Θ.]

Η μετοχή μετέχει του ονόματος και του ρήματος. [Μπ.]
χωρίς αντικείμενο [Α.Π.Θ.]

Ο πρωθυπουργός προήδρευσε μακράς συσκέψεως. Οι προεδρεύοντες
της συνεδριάσεως. [Μπ.]
χωρίς αντικείμενο [Α.Π.Θ.]

Ο πρωθυπουργός υπεραμύνθηκε της πολιτικής του. [Μπ.]
δεν υπάρχει το λ. στο [Α.Π.Θ.]

Τα αερόστατα υπερίπταντο της πόλεως. [Μπ.]
χωρίς συντακτική πληροφορία στο [Α.Π.Θ.]

Συμπεράσματα

Η γενική εικόνα που αποκομίζουμε από την εξέταση χαρακτηριστικών παραδειγμάτων στα κυριότερα σύγχρονα λεξικά και γραμματικές είναι ότι σε αρκετές περιπτώσεις δε φαίνεται καθαρά ποιοι σχηματισμοί αποτελούν υφολογικές επιλογές και ποιοι ξεχωρίζουν ως μεμονωμένα στοιχεία χωρίς (γλωσσικό) λόγο ύπαρξης, εφόσον είναι διαθέσιμοι ανάλογοι σχηματισμοί πλήρως ενταγμένοι στο μορφολογικό σύστημα της κοινής νεοελληνικής (βλ., για παράδειγμα, *ανεκοινώθη* – *ανακοινώθηκε*). Η έλλειψη στήριξης σε σώματα κειμένων ερμηνεύει αυτή τη σύγχυση, αλλά μήπως η ερμηνεία γι' αυτή την έλλειψη έγκειται στη ρυθμιστική (λιγότερο ή περισσότερο) λογική των λεξικογράφων και των γραμματικών, που επιμένουν να συμβάλλουν στην τυποποίηση με υποκειμενικό τρόπο;

Η παρατήρηση διαφόρων ειδών κειμένων διαγράφει τις τάσεις που επικρατούν στη σύγχρονη γλωσσική πρακτική και επιβεβαιώνει διαπιστώσεις προηγούμενων εργασιών μας (βλ. Ιορδανίδου 1999, όπου και η σχετική βιβλιογραφία) σχετικά με τη χρησιμοποίηση λόγιων σχηματισμών ως περιβεβλημένων με κύρος (νόρμα), φαινόμενο που υπερβαίνει τα όρια της τυποποίησης και δημιουργεί συχνά, λειτουργώντας υπερδιορθωτικά, «υβριδικούς» σχηματισμούς, του τύπου *ανακατεύθηκε, γιορτασθεί, διαβάσθηκε, ξεπερασθεί, παιχθεί, ταξιδεύσουν*.

ANNA ΙΟΡΔΑΝΙΔΟΥ
Πανεπιστήμιο Πατρών

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- HOLTON D / MACKRIDGE P / ΦΙΛΙΠΠΑΚΗ-WARBURTON ΕΙ *ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ*, ΑΘΗΝΑ, ΕΚΔ ΠΑΤΑΚΗ, 1999.
- ΙΟΡΔΑΝΙΔΟΥ Α «ΖΗΤΗΜΑΤΑ ΤΥΠΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ», «*ΔΙΣΧΥΡΕΣ*» ΚΑΙ «*ΑΣΘΕΝΕΙΣ*» *ΓΛΩΣΣΕΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΠΑΪΚΗ ΕΝΩΣΗ*, ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΚΕΝΤΡΟ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ, 1999, ΤΟΜ Β', Σ 835-854.
- ΚΛΑΙΡΗΣ Χ / ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ (ΣΕ ΣΥΝΕΡΓΑΣΙΑ ΜΕ Α ΜΟΖΕΡ, ΑΙ ΜΠΑΚΑΚΟΥ-ΟΡΦΑΝΟΥ, Σ ΣΚΟΠΕΤΕΑ) (1996) *ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ, Ι. ΤΟ ΟΝΟΜΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ*, (1999) *ΙΙ. ΤΟ ΡΗΜΑ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ*, (2001) *ΙΙ.2 ΤΑ ΕΠΙΡΡΗΜΑΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ*, ΑΘΗΝΑ, ΕΚΔ ΕΛΛΗΝΙΚΑ ΓΡΑΜΜΑΤΑ.
- ΚΡΙΑΡΑΣ Ε *ΝΕΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΣΥΓΧΡΟΝΗΣ ΔΗΜΟΤΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ*, ΑΘΗΝΑ, ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ, 1995.
- ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΚΟΙΝΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ* ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ, 1998.
- ΜΕΙΖΟΝ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΛΕΞΙΚΟ ΤΕΓΟΠΟΥΛΟΣ-ΦΥΤΡΑΚΗΣ*, ΑΘΗΝΑ, ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΑΡΜΟΝΙΑ, 1997.
- ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ*, ΑΝΑΠΡΟΣΑΡΜΟΓΗ ΤΗΣ *ΜΙΚΡΗΣ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ* ΤΟΥ Μ ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΙΔΗ (Α' ΕΚΔ 1949), ΑΘΗΝΑ, ΟΕΔΒ.
- ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ *ΛΕΞΙΚΟ ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΑΣ*, ΑΘΗΝΑ, ΚΕΝΤΡΟ ΛΕΞΙΚΟΛΟΓΙΑΣ, 1998.

Ανίχνευση λόγιων σχηματισμών σε δημοσιογραφικά και επιστημονικά κείμενα

θηλ. -ος	θέση τόνου	λόγιες μετοχές	-όμεθα	-ούμαι, -ούσαι
αλογονούχους	αμέσου	ανήκουσα	αναφερόμεθα	ανανεούμενη
αμέσου	αμέσων	αναγγελθείσα		
	αμερολήπτων	ανακαλυφθέντων		
	αναγώνων	ανακτηθέντος		
	αναδυομένη	ανακύπτουσα		
	αναποφεύκτων	αναπτυχθέν		
	αναφερομένης	αναπτυχθέντα		
	αναφερομένου	αναφερθέν		
	αναφερομένων	αναφερθέντος		
	ανεξαρτήτου	αναφερθέντων		
	ανεξαρτήτων	αναφερθείσας		
		αναφερθείσης		

-ώνται/-ούνται	λόγ. παρατατ.	άτονη αύξηση	λόγ. παθ. αόριστος
ανακτούνται	ανεμένετο	ανεγνώρισε	ανεκαλύφθη
ανατιμούνται		ανεκάλυψα	ανεπτύχθη
		ανεκαλύφθη	ανεπτύχθησαν
		ανελάμβαναν	
		ανεπτύχθη	
		ανεπτύχθησαν	